

ДНІПРОВІ ПОРОГИ VS ДНІПРЕЛЬСТАН: РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ У ЧАСОПИСІ «ЗОРЯ» (1925–1934)

О. М. Посунько

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
olgaposunko70@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7250-9696>

Є. В. Молдаванов

незалежний дослідник
moldavanoveugen@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0005-9275-1251>

Ключові слова: Дніпрельстан, Дніпрові пороги, культурна пам'ять, локальний дискурс, радянська індустріалізація, регіональна преса, «Зоря» (журнал).

Упродовж століть Дніпрові пороги були об'єктом уваги мандрівників, митців і науковців. Вони формували уявлення про унікальність Дніпровського Надпорожжя як простору, де природна стихія стала одночасно перепорою, захистом, естетичним і культурним осердям. Будівництво Дніпрельстану (Дніпровська гідроелектростанція, Дніпрогес) у 1927–1932 рр. стало переломним моментом: поява споруди призвела до втрати важливого природного й культурного комплексу.

Метою роботи є контент-аналіз згадок про Дніпрові пороги та Дніпрельстан у провідному регіональному часописі 1920-х рр. – літературно-науковому та громадсько-політичному журналі «Зоря» (Дніпропетровськ, 1925–1934 рр.), де формувався локальний дискурс про природу, науку та індустріальні трансформації.

На основі 102 випусків журналу виявлено 31 публікацію (138 сторінок, або 2,7%), що демонструють зміну репрезентативних практик. На початковому етапі (1925–1926 рр.) спостерігалось переважання природно-історичних і краєзнавчих акцентів: пороги описувалися як унікальне природне явище, яке впливало на розвиток регіону. У матеріалах 1927–1934 рр. помітніше формувався апологетичний, пропагандистський підхід, згідно з яким Дніпрельстан конструювався як символ соціалістичного прогресу та економічного розвитку, а також як прояв колективної діяльності та технічних досягнень. Водночас у матеріалах співіснують мотиви ностальгії за втраченим природним світом і риторика «великих перетворень», притаманна радянському дискурсу. Аналіз «Зорі» дозволяє простежити не лише інформаційне висвітлення індустріальних процесів, але й культурний перелом у сприйнятті Дніпра та втрату локальної історичної пам'яті, що відкриває перспективи подальших досліджень у сфері медіаісторії та культурної пам'яті.

DNIPRO RAPIDS VS DNIPRELSTAN: REPRESENTATION IN THE MAGAZINE «ZORIA» (1925–1934)

O. M. Posunko

Oles Honchar Dnipro National University

Ye. V. Moldavanov

independent researcher

Key words: cultural memory, Dnieper Rapids, Dniprelstan, local discourse, regional press, Soviet industrialization, «Zoria» journal.

For centuries, the Dnipro Rapids attracted the attention of travelers, artists, and scholars. For centuries, the Dnipro Rapids have been a subject of interest for travelers, artists, and scholars. They shaped the perception of the uniqueness of the Dnipro Nadporizhzhia – *the region upstream of the Dnipro rapids* – as a space where the forces of nature became both an obstacle and protection, as well as an aesthetic and cultural centre. The construction of Dniprelstan (the Dnipro Hydroelectric Station) in 1927–1932 marked a turning point: the emergence of this facility led to the loss of an important natural and cultural complex.

The aim of this study is to conduct a content analysis of references to Dnieperstan and the Dnipro Rapids in a leading regional periodical of the 1920s – the literary, scholarly, and socio-political journal «Zoria» (Dnipropetrovsk, 1925–1934), where a local discourse on nature, science, and industrial transformations was being shaped.

Based on 102 issues of the magazine, 31 publications (138 pages, or 2.7 %) were identified as those that demonstrate a change in representational practices. At the initial stage (1925–1926), there was a predominance of natural-historical and local-history emphases: the rapids were described as a unique natural phenomenon that influenced the development of the region. In the materials from 1927–1934, a more pronounced apologetic and propagandistic approach emerged, according to which Dniprelstan was constructed as a symbol of socialist progress and economic development, as well as a manifestation of collective effort and technical achievement. The analysis of «Zoria» makes it possible to trace not only the informational coverage of industrial processes but also a cultural shift in the perception of the Dnipro and the loss of local historical memory, which opens up prospects for further research in the fields of media history and cultural memory.

Актуальність обраної теми зумовлюється кількома взаємопов'язаними чинниками, що мають наукове, культурне й суспільне значення. Дніпрові пороги протягом століть були одним із ключових символів історичної та культурної спадщини, відомим не лише мешканцям Дніпровського Надпорожжя, а й далеко за його межами. Вони втілювали природну велич і неповторність ландшафту, формували уявлення про характер Дніпра як «сакральної ріки», що стала об'єктом численних міфологічних, літературних та наукових описів. Натомість у 1927–1932 рр. унаслідок спорудження Дніпровської гідроелектростанції (Дніпрельстану) відбулася докорінна трансформація цього простору: пороги були затоплені, а разом із ними втрачено важливий пласт матеріальної спадщини та змінено уявлення про духовний вимір Дніпра. У такий спосіб постала одна з найяскравіших колізій модернізаційної історії України: зіткнення природної та культурної спадщини з індустріальною політикою радянської влади.

Вивчення того, як ці процеси відображалися в тогочасній регіональній пресі, зокрема в журналі «Зоря» (Дніпропетровськ, 1925–1934), є актуальним із кількох причин. По-перше, «Зоря» була провідним літературно-науковим і громадсько-політичним виданням регіону, що концен-

трувало місцевий інтелектуальний дискурс. Саме тут відображалися основні риторичні стратегії радянської доби: від романтизації природи до пафосного оспівування індустріалізації. По-друге, аналіз змісту часопису дозволяє відтворити еволюцію уявлень суспільства про Дніпрові пороги та Дніпрельстан – від захоплення красою до пропаганди «великих перетворень», що вели до зникнення унікального природного феномену. По-третє, у світлі сучасних наукових підходів, які зосереджуються на проблемах культурної пам'яті та взаємодії людини з природним середовищем, таке дослідження дає змогу простежити механізми формування нових ідентичностей у радянському суспільстві.

Науково-теоретична значимість цього дослідження полягає в тому, що воно вводить у науковий обіг систематизований матеріал із 31 публікації «Зорі» про Дніпрові пороги й Дніпрельстан. Контент публікацій відображає не лише фактологічний вимір індустріалізації. Він також демонструє суспільні зсуви у сприйнятті Дніпра як символу. Це відкриває можливість для застосування методології історії ідей, медіаісторії та memory studies (дослідження пам'яті), зокрема аналізу того, як засоби масової інформації формували образи минулого й майбутнього.

Окремого значення набуває це дослідження в сучасних умовах. Руйнування Каховської ГЕС у 2023 р., спричинене російською агресією, актуалізувало дискусію про ціну індустріальних перетворень і знищення довкілля. У цьому контексті аналіз досвіду 1920–1930-х рр. допомагає зрозуміти, як суспільство сприймало масштабні гідротехнічні проекти і які наслідки вони мали для культурної пам'яті. Таким чином, звернення до минулого є не лише актом реконструкції історичних процесів, але й засобом осмислення сучасних викликів.

Метою статті є комплексний контент-аналіз публікацій про Дніпрові пороги та Дніпрельстан у журналі «Зоря» протягом 1925–1934 рр. Основні завдання дослідження полягають у тому, щоб виявити й систематизувати публікації часопису, у назвах яких присутня окреслена проблематика; простежити жанрово-тематичну динаміку публікацій, що відображала зміну суспільних уявлень; проаналізувати дискурсивні стратегії, через які відбувалося переосмислення Дніпра – від природної стихії, до символу індустріалізації; вписати досвід «Зорі» в ширший контекст радянської інформаційної політики та процесів соціалістичного будівництва.

Тематика опису, осмислення історії Дніпрових порогів і будівництва Дніпрельстану (Дніпрогесу) в історіографії не нова. Дніпрові пороги здавна привертати увагу дослідників як природний феномен і як символ козацької минувшини. З кінця XVIII ст. здійснювалися наполегливі спроби подолання цієї природної перепони на вигідному і відомому водному шляху. Все це у сукупності викликало інтерес і реалізувалося у низці розвідок істориків, географів і краєзнавців XIX – початку XX ст. Будівництво у 1833–1837 рр. та 1843–1854 рр. нових каналів на порогах¹ активізували публікації з цього приводу. Серед них можна виділити «Дніпровські пороги» у «Записках Одеського товариства історії та старожитностей» (1853)², де подавалися системні спостереження про географію та навігацію на порогах. Наступним значним внеском стала праця «Нариси Дніпра» (1861) О. Афанасьєва-Чужбинського, який схарактеризував життя на берегах ріки, поєднуючи опис природного середовища з культурними й господарськими практиками, пов'язаними з Дніпром³.

¹ Горбовий О. Проблема Дніпрових порогів та Дніпрогес (1927–1932 рр): стратегія адаптації. *Наукові записки з української історії*. Зб. наук. статей. Переяслав-Хмельницький, 2015. Вип. 37. С. 99.

² Днепро́вские пороги. *Записки Одесского Общества истории и древностей*. Одесса: в городской типографии, 1853. Т. 3. С. 581–586.

³ Афанасьев-Чужбинский О. С. *Нариси Дніпра*. Львів: Апри-

орі, 2016. 544 с.

Важливими для популяризації знань про Дніпро й пороги були роботи І. Каргопольцова, О. Іловайського, В. Біднова, у яких детально аналізувалися географічні, історичні й культурні фактори існування порогів і їхнє значення для розвитку регіону; почасти містилася інформація про топографію та навігацію⁴. Значний внесок у дослідження порогів зробив Д. Яворницький, що додатково обумовлено його керівництвом Дніпрогесівською археологічною експедицією⁵. У працях вченого пороги постають не лише як унікальне природне утворення, але й як важлива складова історичної пам'яті та культурної ідентичності Подніпров'я.

Окремою темою постала історія виробничих практик навігації та технологій проходження через пороги, зокрема історія дніпровських лоцманів. У цьому сенсі цікаві роботи П. Козара, М. Тарасенка, у яких акцентується на людському досвіді взаємодії з порогами й локальних знаннях про річку, що передавалися з покоління в покоління⁶.

У 1920–1930-х рр. з початком індустріалізації та реалізацією плану ГОЕЛРО увага науковців, журналістів і письменників перемістилася на проєкт спорудження Дніпровської гідроелектростанції. Попри те, що плани будівництва ГЕС осмислювалися з початку XX ст.⁷, реалізовуватися вони почали лише в середині 1920-х рр. Свого роду «точку відліку» активного інтересу преси до будівництва Дніпрельстану відзначено статтею у «Вістях ВУЦВК» № 197 від 30.08.1925, де йшлося про доповідь Л. Троцького на засіданні Президії ВУЦВК щодо вищезначених планів⁸. У публікації

орі, 2016. 544 с.

⁴ Каргопольцов И. Н. *Путеводитель по Днепру и его порогам*. Екатеринослав: Типография Н. Я. Павловского, 1888. 367 с.; Іловайський А. С. *Днепро́вские пороги*. Киев, 1911. 155 с.; Біднов В. *Дніпрові пороги*. Топографічні відомості. Катеринослав: Видання Катеринославського Союзу Споживчих Т-в, 1919. 78 с.

⁵ Яворницький Д. И. *Переправа через Днепро́вские пороги*. (Из «Поездки по запорожским урочищам»). Одесса, 1885. 18 с.; Яворницький Д. И. *Дніпрові пороги*. Альбом фотографій з географічно-історичним нарисом. Передм. та прим. О. Ю. Власова; упоряд. О. О. Савчука. Харків: Видавець Савчук О. О., 2016. 194 с.

⁶ Козар П. А. *Лоцмани Дніпрових порогів*. Упоряд. М. Чабан. Дніпро: Ліра, 2019. 356 с.; Козар П. *На Дніпрельстан через пороги*. *На Дніпрельстан через пороги (вибрані)*. Дніпропетровськ: УкОІМА-прес, 2000. С. 18–76; Тарасенко М. *Плав через пороги*. *Дніпровські лоцмани*. *Матеріали до вивчення виробничих об'єднань*. Київ: Всеукраїнська Академія Наук, 1929. Вип. 1. С. 75–111.

⁷ Горбовий О. *Комплексна трансформація українського Придніпров'я у контексті гідроенергетичного освоєння Дніпра (кін. XIX ст. – 1980-ті рр.)*: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Переяслав, 2020. С. 89–90.

⁸ Тов. Троцький про Дніпрельстан. *Вісти ВУЦВК*. 1925.

описано склад комісії, її завдання дати технічну та економічну оцінку будівництва гідроелектростанції на Дніпрі, визначити строки будівництва, вартість робіт та електроенергії. Також розглядалися можливості використання станції для потреб народного господарства та залучення іноземного капіталу. Текст статті підкреслював важливість ретельної підготовки, перевірки розрахунків і плану будівництва, а також стратегічне значення Дніпрельстану для промисловості й транспортної інфраструктури. Ця публікація зафіксувала перший системний розгляд проєкту у пресі й засвідчила початок суспільного й політичного обговорення на ранньому етапі його реалізації.

У радянській публіцистиці переважав апологетичний підхід: Дніпрельстан поставав «велетнем індустріальної епохи», символом подолання природної стихії. У цей час сформувався особливий жанр радянської літератури, так звана «індустріальна поезія» та «виробнича проза», у яких будівництво ГЕС ідеалізувалося як прояв «перетворення світу» та індустріального прогресу⁹. Публікації того періоду здебільшого відзначалися яскравим пафосом і наголосом на перевагах соціалістичного будівництва. Водночас вони майже не містили критичного осмислення наслідків затоплення порогів, знищення культурного ландшафту та реальних проблем будівництва.

Показовим прикладом поєднання науково-популярного й апологетичного дискурсу є книга «На Дніпрельстан» (1930), написана першим директором музею історії Дніпробуду М. Філянським¹⁰. У ній автор детально пояснював природні передумови та економічний потенціал спорудження Дніпрогесу. Також він робив історичні екскурси про пороги й описував перспективи формування «Великого Запоріжжя» як нового індустріального центру. Книга водночас сприяла популяризації знань про геологію та екологію Надпорожжя та виконувала функцію ідеологічного «гіда» по будівництву, де Дніпрельстан поставав символом модернізації УСРР.

30 серпня. С. 2. URL: <https://libraria.ua/issues/1113/84111/?PageNumber=2&ArticleId=3093696&Search=Дніпрельстан>

⁹ Волошок Г. Дніпрельстан. *Нова громада*. 1927. 31 липня. С. 16. URL: <https://libraria.ua/issues/1247/102680/?PageNumber=16&ArticleId=3422475&Search=Дніпрельстан>; Тернина В. Дніпрельстан. *Зоря*. 1928. Лютий. С. 10. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103055/?PageNumber=10&ArticleId=3435796&Search=Дніпрельстан>

¹⁰ Філянський М. Г. На Дніпрельстан. Харків : Держ. вид-во України, 1930. 94 с.

У пізнішу радянську добу щодо проблеми «підкорення» порогів Дніпрогесом переважала технічна перспектива дослідження: вивчалися інженерні аспекти проєкту, економічний ефект від електрифікації, роль гідробудівництва в модернізації регіону. Серед інших виділяються праці Д. Свіренка, В. Юрезанського¹¹. Робота останнього була своєрідним літописом індустріальної епохи, оскільки автор був учасником будівництва Дніпрельстану.

У пострадянський період ситуація змінилася. Дослідники почали приділяти більшу увагу питанням культурної пам'яті, екологічним наслідкам та питанням локальної ідентичності. У працях сучасних істориків і культурологів наголошується, що затоплення Дніпрових порогів стало травмою для історичної свідомості регіону, призвело до втрати унікального культурного простору та значною мірою змінило символіку Дніпра в українській культурі. Суттєвий внесок у розуміння цих трансформацій зробили роботи М. Мордовського, О. Власова, В. Чабаненка¹². На зниклий культурний простір, втрачену екосистему і значення в ній порогів звертають увагу й фахівці-екологи¹³. Усе це дозволяє усвідомити затоплення порогів як багатомірну втрату – технічну, екологічну та культурну. З'явилися дослідження, що поєднують методи *memory studies*, екологічної історії та історії індустріалізації¹⁴. Узагальнена картина індустріальної трансформації Подніпров'я представлена у дисертаційному дослідженні О. Горбового¹⁵.

¹¹ Свіренко Д. О. Дніпровське водосховище (гідробіологічне дослідження). Дніпропетровськ, 1938. Т. 1. 210 с.; Юрезанський В. Т. Дніпрогес. Дніпропетровськ : Промінь, 1970. 184 с.

¹² Мордовської М. М. Пороги на Дніпрі: захоплення, вивчення, знищення. *Дніпровські лоцмани : нариси з історії та історіографії*. Херсон : ВНЗ «ХДМІ», 2012. С. 107–141; Власов О. Ю. Пороги Дніпра. Харків : Видавець Олександр Савчук, 2018. 448 с.; Чабаненко В. А. Порожистий Дніпро. *Історико-топонімічний словник*. Запоріжжя : ЗНУ, 2008. 188 с.

¹³ Манюк В. Дніпрові Пороги як заповідне ядро національного та європейського значення. *Розвиток заповідної справи в Україні та формування Пан'європейської екологічної мережі: матеріали міжнар. науково-практ. конф.*, м. Рахів, 11–13 листоп. 2008 р. Рахів, 2008. С. 266–270. URL: https://www.researchgate.net/publication/327287909_Dniprovi_Porogi_ak_zapovidne_adro_nacionalnogo_ta_evropejskogo_znacenna

¹⁴ Білівненко С. Селянин-степовик та річкова стихія Дніпра: за матеріалами історико-етнографічних експедицій Запорізького наукового товариства Якова Новицького. *Народна творчість та етнологія*. 2017. № 5. С. 12–17; Боса Л. Г. Зміни ландшафту Подніпров'я у XX столітті як соціокультурна проблема. *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 4. С. 53–64.

¹⁵ Горбовий О. Комплексна трансформація українського Придніпров'я... Переяслав, 2020. 346 с.

Художні твори та публіцистика часто використовуються у наукових дослідженнях як джерело, яке яскраво ілюструє чимало процесів суспільно-політичного і культурного життя 1920–1930-х рр. Регіональні часописи незрідка залишалися поза увагою. Журнал «Зоря» (Дніпропетровськ, 1925–1934) належить до важливих, але недостатньо досліджених регіональних видань. У загальних оглядах історії преси Подніпров'я він згадується як літературно-науковий і громадсько-політичний орган, проте спеціальних студій, присвячених його репрезентації чи Дніпрових порогів як символу Надпорожжя, чи Дніпрельстану як символу радянського майбуття фактично не існує. Це і спонукало авторів вдатися до аналізу «Зорі» як джерела. Вивчення понад сотні випусків журналу дає змогу простежити, як у регіональному дискурсі відбувалася зміна образу Дніпра.

У 1920-х – на початку 1930-х рр. журнал «Зоря» був серед провідних літературно-художніх і громадсько-політичних видань Придніпров'я. Часопис виходив у Дніпропетровську, спершу під егідою Спілки пролетарських письменників «Гарт» (редактор І. Ткачук), а з кінця 1931 р. – Всеукраїнської спілки пролетарських письменників. Від квітня 1932 р. він набув статусу органу Спілки радянських письменників, а у 1935 р. був замінений на журнал «Штурм».

Структура видання включала тематичні відділи («Поезія. Проза», «Новини науки й техніки», «Мистецтво», «Хроніка» тощо), що дозволяло поєднувати художні твори з літературно-критичними, мистецтвознавчими, публіцистичними та краєзнавчими матеріалами. На його сторінках друкувалися як відомі українські літератори (М. Рильський, М. Зеров, В. Сосюра, П. Тичина, Остап Вишня), так і представники нової «пролетарської літератури» та молоді автори-аматори. Також публікувалися переклади зарубіжних митців¹⁶. Таким чином, «Зоря» постає важливим джерелом для дослідження культурно-інтелектуального життя регіону в добу індустріалізації, а її публікації дозволяють простежити механізми радянської інформаційної політики у контексті соціалістичного будівництва та формування локальної ідентичності.

Перегляд усіх 102 випусків журналу «Зоря» за 1925–1934 рр. дозволив виокремити публікації, заголовки яких свідчили про їх присвяту Дніпровим порогам і будівництву Дніпрельстану – таких виявлено 31. Загальний обсяг цих матеріалів складає 138 сторінок, що становить близько 2,7 %

всього обсягу журналу (див. табл. 1). Уже сам цей факт підтверджує, що редакційна політика «Зорі» приділяла увагу трансформаціям, які відбувалися у Подніпров'ї під впливом індустріалізації.

Аналіз виявлених текстів показує, що їх можна згрупувати за кількома критеріями, насамперед за тематичним спрямуванням і за жанровою специфікою. Така систематизація дозволяє простежити не лише кількісну присутність теми, а й поступову еволюцію дискурсу. Вона проявляється від опису природної стихії до ідеологічної інтерпретації великого будівництва.

Художньо-літературна репрезентація. Важливою складовою стали поетичні та прозові тексти індустріальної тематики. На сторінках «Зорі» гучно звучить виробнича тематика у віршах («Дніпрельстан»¹⁷, «На Дніпрельстані»¹⁸, «Гімн Дніпрельстанові»¹⁹, «Дніпро-струм»²⁰), оповіданнях («Електроказка»²¹), уривках із нарисів і повістей («Дев'ята спіраль»²², «Монтажники»²³, «Переможці»²⁴, «Перша турбіна»²⁵, «В простори Дніпробуду»²⁶, «Енергія»²⁷, «Бригади»²⁸). До цього типу належать 14 публікацій із 31, що становить 80 сторінок із 136 (58,8 % загального обсягу).

Така домінантність художніх матеріалів, звісно, відповідає профілю журналу і пояснюється обсягами художньої прози. Також вона засвідчує пріоритетність індустріальної тематики у мистецькому осягненні. Виробнича поезія й проза формували героїчний образ будівельників і новий міф про людину соціалістичної доби, яка

¹⁷ Малецький Ф. Дніпрельстан. *Зоря*. 1927. Січень. С. 2. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103082/>; Сільвестров В. Дніпрельстан. *Зоря*. 1927. Серпень. С. 3. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103085/>; Тернина В. Дніпрельстан. *Зоря*. 1928. Лютий. С. 8. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103055/>

¹⁸ Безименський О. На Дніпрельстані. *Зоря*. 1930. Червень. С. 11. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103097/>

¹⁹ Заїжджий К. Гімн Дніпрельстанові. *Зоря*. 1930. Травень. С. 14–15. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103099/>

²⁰ Гримайло Я., Радій П. Дніпро-струм. *Зоря*. 1933. Березень. С. 86–87. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103064/>

²¹ Зиков О. Електроказка. *Зоря*. 1927. Жовтень. С. 49–53. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103083/>

²² Нестерець П. Дев'ята спіраль. *Зоря*. 1931. Грудень. С. 9. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103127/>

²³ Башмак Я. Монтажники. *Зоря*. 1932. Вересень. С. 32–41. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103111/>

²⁴ Шахов А. Переможці. *Зоря*. 1932. Вересень. С. 42–50. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103111/>

²⁵ Кузьміч В. Перша турбіна. *Зоря*. 1932. Квітень. С. 7–23. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103114/>

²⁶ Перетятко П. В простори Дніпробуду. *Зоря*. 1933. Жовтень. С. 38–41. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103068/>

²⁷ Гладков Ф. Енергія. *Зоря*. 1932. Вересень. С. 5–16. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103111/>

²⁸ Нестерець П. Бригади. *Зоря*. 1932. Квітень. С. 28–41. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103114/>

¹⁶ Гольденберг Л. І., Левченко Ю. С. *Зоря*. *Енциклопедія Сучасної України*. Т. 11. URL: <https://esu.com.ua/article-14459>

долає природу й підкорює стихію. Тут яскраво виявляється ідеологічне замовлення на художнє оспівування індустріалізації. Лексика технічного походження – «екскаватор», «кран», «сирени», «бетономішалка» – перетворюється на засоби нової поетики, де «мова машин» стає естетичною категорією. У результаті виникає ефект «шумової симфонії»: «Гуркіт – не сон: подавай бетон!»²⁹; «Як звір, воровкувато Повзе екскаватор, По рейках метко Летять вагонетки, Підносить чан Паровий кран»³⁰.

Будівельники Дніпрельстану постають як колективні персонажі, наділені ознаками героїзму та здатності «перемагати стихію», що відповідало риторичі соціалістичного реалізму. Ці люди нової доби не шкодують за минулим: «Я не скорблю, що гине давня казка, Нові часи несуть новий закон»³¹; «Під самі хмари Вже росте і Запоріжжя... Де не стара Якась там Січ...», хоч і усвідомлюють, з якими історичними подіями минуле пов'язане.

У прозових текстах змальовано сюжети, які були актуальними як з виробничих позицій та потреб, так і з ідеологічних: і нова колективна праця (П. Нестерець «Дев'ята спіраль»); і боротьба з «чужими» (Я. Башмак «Монтажники»); і протиставлення ідеології села та нового соціалістичного міста (П. Перетятко «В простори Дніпробуду»). Цікавим є оповідання «Електроказка» О. Зикова, у якому герой (дещо утопічно) описує свої враження від повернення до Катеринослава після тривалої відсутності. Контраст між «темними кайдацькими вуличками» минулого та «морем світла над Сухачівкою» демонструє протиставлення старого й нового³².

Відтак художньо-літературна репрезентація фіксує зміну культурної парадигми: від природи до техніки, від індивідуального до колективного. У цьому контексті Дніпрельстан постає не лише як технічний об'єкт, а як культурно-міфологічний центр радянської України, місце «перетворення стихії на електрику», і водночас переосмислення самої сутності людини модерної доби.

Інформаційно-репортажний блок. Окрему групу становлять короткі повідомлення та замітки: «Дніпрельстан»³³, «Підготовка до екскурсії на Дніпрельстан»³⁴, «Археологічні розкопки на Дніпрель-

стані»³⁵, «Зйомка Дніпрельстану»³⁶, «Археологічні дослідження на Дніпрельстані»³⁷, «Від Дніпропетровського до Дніпрельстану»³⁸, «Будування шляху – Дніпропетровське-Дніпрельстан»³⁹, «Дніпробуд»⁴⁰. До цього типу належать 8 публікацій із 31, обсягом 19 сторінок (13,9 % загального корпусу), які мають характер інформування про актуальні події та виконують функцію своєрідного хронікального супроводу будівництва. Вони важливі тим, що фіксували процес включення Дніпрогесу в повсякденне життя регіону, демонструючи оперативність та документальну функцію репортажу у висвітленні індустріальних подій. Деякі матеріали, як от «Будування шляху – Дніпропетровське-Дніпрельстан», виконані у формі фоторепортажу, де фото активного будівництва красномовніші за слова⁴¹.

Окремі публікації вказаного блоку надають інформацію про певні етапи будівництва. Так, замітка «Дніпрельстан» (частина розгорнутого матеріалу з журналу «Комуніст») репрезентує ранній етап інженерно-технічного осмислення проєкту. Текст побудований у формі репортажу з об'єданого пленуму Запорізького окрвиконкому та міськради⁴², де наведено виступи інженера І. Александрова та американського експерта, голови відомої на той час у всьому світі американської організації з проєктування та будівництва гідроелектростанцій, Х'ю Купера (H. L. Cooper & Co)⁴³. Акцентується увага не лише на технічних параметрах: термінах будівництва, вартості, потужності майбутньої гідроелектростанції, а й на символічному вимірі. Дніпрогес постає як доказ технологічної спроможності молодого радянського держави, що здивує світ. У цьому поєднанні технічної інформації та ідеологічного піднесення виявляється ключова риса преси кінця 1920-х рр., формування нарративу індустріальної епохи як культурного подвигу.

²⁹ Заїжджий К. Гімн Дніпрельстанові... С. 15.

³⁰ Безименський О. На Дніпрельстані... С. 11.

³¹ Тернина В. Дніпрельстан... С. 8.

³² Зиков О. Електроказка... С. 49–50.

³³ Дніпрельстан. *Зоря*. 1926. Вересень. С. 25–26. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103040/>

³⁴ Підготовка до екскурсії на Дніпрельстан. *Зоря*. 1927. Квітень. С. 57. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103088/>

³⁵ Археологічні розкопки на Дніпрельстані. *Зоря*. 1927. Червень. С. 27. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103087/>

³⁶ Зйомка Дніпрельстану. *Зоря*. 1927. Липень. С. 23. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103084/>

³⁷ Археологічні дослідження на Дніпрельстані. *Зоря*. 1927. Серпень. С. 25–26. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103085/>

³⁸ Чернявський Д. Від Дніпропетровського до Дніпрельстану. *Зоря*. 1928. Травень. С. 16–25. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103058/>

³⁹ Будування шляху – Дніпропетровське-Дніпрельстан. *Зоря*. 1931. Серпень. С. 8. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103123/>

⁴⁰ Дніпробуд. *Зоря*. 1933. Серпень-Вересень. С. 152. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103062/>

⁴¹ Будування шляху... С. 8.

⁴² Дніпрельстан... С. 25–26.

⁴³ Горбовий О. Комплексна трансформація українського Придніпров'я... С. 94.

Показовим у цьому контексті є матеріал «Підготовка до екскурсії на Дніпрельстан», який засвідчує поступове перетворення індустріального будівництва на об'єкт масового зацікавлення⁴⁴. Замітка подає конкретні дані про зростання кількості екскурсій до майбутньої гідроелектростанції. Порівняно з попереднім роком (1926) кількість відвідувачів мала зрости утричі (понад 4 тис. осіб у минулому році). Важливо, що в тексті наголошено не лише на статистичних показниках, а й на організаційній стороні, відкритті автобусного маршруту «Дніпропетровськ – Дніпрельстан», що забезпечував зручний доступ до новобудови. Факт зниження вартості транспортного квитка та підкреслення організаційної ролі культвідділу ОРПС вказують на державну підтримку цього процесу, індустріальний об'єкт офіційно включається до кола культурно-просвітницьких локацій.

Знайшла відображення у двох публікаціях на сторінках «Зорі» і діяльність епохальної Дніпрогесівської археологічної експедиції. Обидва матеріали за перший рік (1927) роботи експедиції. Згадуються розкопки під керівництвом співробітника Дніпропетровського краєвого історико-археологічного музею П. Козара неподалік Кічкасу; учасника експедиції, представника Херсонського музею А. Добровольського. Принагідно надавався коментар Д. Яворницького⁴⁵.

Не менш промовистим є повідомлення під назвою «Зйомка Дніпрельстану», де йдеться про експедицію Міжрабпомфільму, яка здійснила кінозйомку робіт на будівництві гідроелектростанції⁴⁶. Камера зафіксувала не лише сам процес спорудження, а й Дніпрові пороги й території, приречені на затоплення після завершення греблі.

Поруч із цим текстом тематично стоїть публікація «Від Дніпропетровського до Дніпрельстану (Вказівки й поради мандрівникам)», що належить до жанру інструктивно-краєзнавчого путівника⁴⁷. Її поява в часописі засвідчує формування нового типу читача, «індустріального туриста», який прагне не лише споглядати хід будівництва, а й осмислити його як культурне явище. Матеріал має подвійну функцію: інформаційно-практичну (містить поради для подорожніх, маршрути, описи локацій) і просвітницьку, оскільки популяризує історико-культурну топографію Дніпровського краю. Текст демонструє характерне для 1930-х

поєднання документальної точності та риторики патетики, індустріальний об'єкт постає водночас і як технічне диво, і як спадкоємець героїчного минулого Запорожжя.

Природно-історичний та краєзнавчий блок. До цієї групи належать статті, які репрезентували Дніпрові пороги як унікальне природне й історико-культурне явище. Тут можна назвати такі публікації як «Близько вже кінець дніпровим порогам»⁴⁸, «Дніпровські лоцмани» П. Козара⁴⁹, «Міління Дніпра, причини його і наслідки в зв'язку з електрифікацією»⁵⁰, «Дніпрові пороги, їх походження й роля в електрофікації Дніпра»⁵¹. Отже, це 4 публікації обсягом 16 сторінок (11,7% корпусу). Вони мають науково-популярний характер, часто поєднані із публіцистичними елементами. Опубліковані у 1925–1926 рр., тобто напередодні будівництва, яке розпочалося навесні 1927 р. У публікаціях спостерігається спроба осмислення попереднього часу і проєктування майбутнього.

Одні тексти звертаються до описів природи, яка скоро має видозмінитися під впливом грандіозного індустріального проєкту; інші апелюють до історичної минувшини (запорозьке козацтво – дніпровські лоцмани) і теж приходять до висновку: лоцманська спільнота, «як окрема артільна організація, вмере», коли пороги буде «електрифіковано»⁵².

Про що б автори цього блоку не писали, але визначальною стає теза, влучно означена В. Чернявським про Дніпро як «державний нерв», навколо якого «б'ється життєвий пульс Республіки»⁵³.

Природно-історичний та краєзнавчий блок виконував функцію своєрідного «культурного орієнтира» для мешканців регіону. Через опис унікальних природних явищ, географічних особливостей і локальної історії читач отримував можливість ідентифікувати Дніпрові пороги не лише як елемент фізичного ландшафту, а й як символ локальної ідентичності.

Техніко-промислова тематика. Найменшу за обсягом текстів групу становлять матеріали, при-

⁴⁴ Підготовка до екскурсії на Дніпрельстан... С. 57.

⁴⁵ Археологічні розкопки на Дніпрельстані... С. 27.

⁴⁶ Зйомка Дніпрельстану... С. 23.

⁴⁷ Чернявський Д. Від Дніпропетровського до Дніпрельстану... С. 16–25.

⁴⁸ Ткачук І. Близько вже кінець дніпровим порогам. *Зоря*. 1925. Березень. С. 23–25. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103076/>

⁴⁹ Козар П. Дніпровські лоцмани. *Зоря*. 1925. Липень. С. 16–18. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103074/>

⁵⁰ Чернявський Д. Міління Дніпра, причини його і наслідки в зв'язку з електрифікацією. *Зоря*. 1925. Вересень. С. 14–17. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103077/>

⁵¹ Чернявський Д. Дніпрові пороги, їх походження й роля в електрофікації Дніпра. *Зоря*. 1926. Листопад. С. 19–24. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103042/>

⁵² Козар П. Дніпровські лоцмани... С. 18.

⁵³ Чернявський Д. Міління Дніпра... С. 17.

свячені безпосередньо будівництву Дніпрельстану. Серед них публікації «Дніпрельстан»⁵⁴, «П'ятирічний програм великого електробудівництва»⁵⁵, «Будучина Дніпропетровщини в зв'язку з Дніпрельстаном»⁵⁶, «Як будуватиметься гребля Дніпрельстану»⁵⁷. Чотири публікації цього блоку мають обсяг у 8 сторінок (5,8 % від загального корпусу).

Названі публікації є зразком ранньої радянської техніко-просвітницької журналістики. Кожна стаття містить конкретні дані про об'єкт основної уваги: чи про схему спорудження греблі, її розміри й очікувані потужності («Дніпрельстан», «Як будуватиметься гребля Дніпрельстану»⁵⁸); чи про цифри п'ятирічки («П'ятирічний програм великого електробудівництва»⁵⁹). Також цей блок поєднує технічні описи з пропагандистськими елементами, подаючи Дніпрельстан виключно як символ радянської модернізації. Вони відображають характерний для епохи «великих будов соціалізму» риторичний піднесений стиль, підкреслюють економічні перспективи регіону та його перетворення на індустріальний центр.

Тексти ідеологічно-критичного спрямування. Нарешті, у «Зорі» зустрічаються й тексти суто ідеологічного характеру, наприклад «Клясовий ворог під машкарою ударників Дніпробуду»⁶⁰. Це публікація на 13 сторінок (9,5 % від корпусу), матеріал якої демонструє типову для пролетарської критики риторику, спрямовану на виявлення «ідейно ворожих» тенденцій у літературі, де образ Дніпробуду використовується як маркер класової позиції. У посиланні під текстом Ю. Костюка зазначається, що стаття готувалася до I Всеукраїнського з'їзду радянських письменників, який відбувся у 1934 р.⁶¹

Прикметно, що тут образи річки та будівництва використовуються як інструменти ідеологічного

протистояння, а текст спрямовано на виявлення «ворожих» елементів у літературі й мистецтві. Це підкреслює, що Дніпро, а особливо Дніпрельстан, не лише фізичні або соціальні реалії, а й символи «класової боротьби» (маркування дійових осіб твору Яреська та Шаргородської як «куркулєнка» та «крамарської доньки», які «пролізли» в середовище пролетарських літераторів і будівників світлого майбуття)⁶².

У процесі аналізу публікацій часопису «Зоря» за 1925–1934 рр. виявляється, що переосмислення Дніпра як природної, неконтрольованої стихії та його трансформація у символ індустріалізації здійснювалися через низку специфічних дискурсивних стратегій. По-перше, це стратегія романтизації природного ландшафту, що домінувала в середині 1920-х рр. Статті й нариси природно-історичного та краєзнавчого блоку («Близько вже кінець дніпровим порогам», «Дніпровські лоцмани», «Міління Дніпра...», «Дніпрові пороги, їх походження й роля в електрофікації Дніпра»), відтворювали унікальні географічні й природничі особливості порогів, одночасно підкреслюючи історико-культурне значення цього регіону. У цих матеріалах застосовувалися науково-популярні прийоми: конкретні дані про річкові течії, опис фізико-географічних процесів поєднувався з елементами публіцистики, що формували у читача відчуття гармонії природи, яка незабаром мала бути втрачена під впливом людської діяльності. Таким чином, Дніпро являв собою символ природної величі та історичної спадщини, водночас уособлюючи неминучість змін, які наближалися разом з індустріалізацією.

По-друге, у публікаціях, віднесених до техніко-промислового та інформаційно-репортажного циклу, провідною стає стратегія технізації та героїзації індустріальної діяльності. Матеріали, присвячені безпосередньо будівництву Дніпрельстану («Як будуватиметься гребля Дніпрельстану», «П'ятирічний програм великого електробудівництва», «Будування шляху – Дніпропетровське-Дніпрельстан»), поєднують детальні технічні описи з елементами пропаганди, репрезентуючи Дніпро як об'єкт технічного підкорення і змін, а Дніпрогес стає «епіцентром» соціалістичних перетворень регіону. Тут використовуються численні виразні деталі: технічні параметри, масштаби будівництва, досягнення бригад і рекорди виробничого темпу, які створюють образ успіху та колективної самовідданості.

⁵⁴ Дніпрельстан. *Зоря*. 1925. Жовтень. С. 23–24. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103072/>

⁵⁵ Кукель С. А. П'ятирічний програм великого електробудівництва. *Зоря*. 1927. Січень. С. 19. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103082/>

⁵⁶ Осіпов В. Будучина Дніпропетровщини в зв'язку з Дніпрельстаном. *Зоря*. 1927. Квітень-травень. С. 54–56. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103088/>

⁵⁷ Філатов В. Як будуватиметься гребля Дніпрельстану. *Зоря*. 1927. Липень. С. 29. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103084/>

⁵⁸ Дніпрельстан... С. 23–24; Філатов В. Як будуватиметься гребля Дніпрельстану... С. 29.

⁵⁹ Кукель С. А. П'ятирічний програм великого електробудівництва... С. 19.

⁶⁰ Костюк Ю. Клясовий ворог під машкарою ударників Дніпробуду. *Зоря*. 1932. Липень. С. 50–62. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103109/>

⁶¹ Там само. С. 50.

⁶² Там само. С. 52.

По-третє, художньо-літературна стратегія оспівування індустріалізації дозволяє трансформувати образ Дніпра через призму соціалістичного міфотворення. Індустріальна поезія й проза («Дніпрельстан», «На Дніпрельстані», «Гімн Дніпрельстанові», «Електроказка», «Дев'ята спіраль», «Перша турбіна», «Бригади») формують міфологізований образ будівельників, репрезентуючи їх, як рушійну силу перетворення природи. Автори використовують емоційно насичені метафори, ритмічну побудову тексту, повтори та апофеоз колективної праці, що вибудовує уявлення про велич соціалістичного будівництва. Природа, яка раніше була об'єктом захоплення й ностальгії, поступово стає «підкореною стихією», на фоні якої розкриваються цінності епохи: дисципліна, колективізм, інженерний геній і технічний прогрес. Усі у єдиному пориві – «усі здавалися однокольоровими, однолицими»⁶³, але ця деіндивідуалізація захоплює і дає відчуття причетності до великих зрушень.

Публікації журналу «Зоря», присвячені Дніпровим порогам і будівництву Дніпрельстану, мали вплив на формуванні локальної ідентичності та культурної пам'яті Надпорожжя. Уже сам факт систематичного висвітлення цих тем у часописі за 1925–1934 рр. сприяв усвідомленню читачами історичної винятковості та особливого значення регіону, де поєднувалися природна велич ріки й масштаб індустріальних трансформацій. Окремі публікації формували уявлення про власну причетність до «великих перетворень», що відбувалися на їхній території, індустріалізація поступово ставала складовою колективної пам'яті.

У матеріалах поєднувалися опис минулого регіону, висвітлення сучасних індустріальних процесів і репрезентація перспектив розвитку, що дозволяло читачам уявляти зв'язок між часом, між локальними подіями й ширшими радянськими трансформаціями. Відповідно, журнал

«Зоря», систематично висвітлюючи питання Дніпрових порогів та будівництва Дніпрельстану у 1925–1934 рр., не можна розглядати лише як локальний регіональний часопис. Його публікації органічно вписуються в ширший контекст радянської інформаційної політики й процесів соціалістичного будівництва, що охоплювали всю країну в міжвоєнний період.

Публікації про Дніпрові пороги та будівництво Дніпрельстану виконували кілька ключових функцій: інформативну, виховну, символічну і пропагандистську. Через поєднання різних жанрів – художньо-літературних, інформаційно-репортажних, науково-популярних і технічних текстів – часопис конструював комплексне уявлення індустріальної трансформації регіону, показуючи взаємодію природного, соціального та культурного аспектів у процесі радянської модернізації.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє окреслити низку особливостей репрезентації Дніпрових порогів і Дніпрельстану в регіональному журналі «Зоря» (1925–1934 рр.), а також показує, як локальна преса конструювала образ соціально-економічних і культурних трансформацій Подніпров'я. Аналіз публікацій виявляє послідовну зміну риторики. На ранніх етапах (1925–1926 рр.) домінував природно-історичний та краєзнавчий підхід, у межах якого описувалися пороги, їхнє історико-культурне значення, автори були у передчутті змін, які ще не могли досягнути.

З розвитком індустріалізації та реалізацією проекту Дніпровської гідроелектростанції відбувається зміна тематичного фокусу публікацій. У матеріалах 1927–1934 рр. стає помітнішим апологетичний, пропагандистський наголос; будівництво ГЕС і всього промислового комплексу навколо неї осмислювалося як показник соціалістичного прогресу та економічного розвитку, а також як результат колективної діяльності та технічних досягнень. Створювався позитивний образ індустріалізації, який з огляду на сучасні екологічні й культурні виклики потребує переосмислення.

Таблиця 1.

**Публікації про Дніпрові пороги та Дніпрельстан у часописі «Зоря»
(з 1.01.1925 до 1.10.1934)**

№ з/п	Рік	Номер	Сторінки	Назва публікації	Тип публікації
1	1925	№ 3	23–25	Близько вже кінець дніпровим порогам	Природно-історичний та краєзнавчий
2	1925	№ 7	16–18	Дніпровські лоцмани	Природно-історичний та краєзнавчий

⁶³ Гладков Ф. Енергія... С. 5.

Таблиця 1. Закінчення.

№ з/п	Рік	Номер	Сторінки	Назва публікації	Тип публікації
3	1925	№ 9	14–17	Міління Дніпра, причини його і наслідки в зв'язку з електрофікацією	Природно-історичний та краєзнавчий
4	1925	№ 10	23–24	Дніпрельстан	Техніко-промисловий
5	1926	№ 21	25–26	Дніпрельстан	Інформаційно-репортажний
6	1926	№ 23	19–24	Дніпрові пороги, їх походження й роля в електрофікації Дніпра	Природно-історичний та краєзнавчий
7	1927	№ 1	2	Дніпрельстан	Художньо-літературний
8	1927	№ 1	19	П'ятирічний програм великого електробудівництва	Техніко-промисловий
9	1927	№ 4–5	54–56	Будучина Дніпропетровщини в зв'язку з Дніпрельстаном	Техніко-промисловий
10	1927	№ 4–5	57	Підготовка до екскурсії на Дніпрельстан	Інформаційно-репортажний
11	1927	№ 6	27	Археологічні розкопки на Дніпрельстані	Інформаційно-репортажний
12	1927	№ 7	23	Зйомка Дніпрельстану	Інформаційно-репортажний
13	1927	№ 7	29	Як будуватиметься гребля Дніпрельстану	Техніко-промисловий
14	1927	№ 8	3	Дніпрельстан	Художньо-літературний
15	1927	№ 8	25–26	Археологічні дослідження на Дніпрельстані	Інформаційно-репортажний
16	1927	№ 10	49–53	Електроказка	Художньо-літературний
17	1928	№ 2	8	Дніпрельстан	Художньо-літературний
18	1928	№ 5	16–25	Від Дніпропетровського до Дніпрельстану	Інформаційно-репортажний
19	1930	№ 5	14–15	Гімн Дніпрельстанові	Художньо-літературний
20	1930	№ 6	11	На Дніпрельстані	Художньо-літературна
21	1931	№ 8	8	Будування шляху – Дніпропетровське – Дніпрельстан	Інформаційно-репортажний
22	1931	№ 12	1, 9	Дев'ята спіраль	Художньо-літературна
23	1932	№ 4	1, 7–23	Перша турбіна	Художньо-літературна
24	1932	№ 4	28–41	Бригади (уривки)	Художньо-літературна
25	1932	№ 7	52–64	Клясовий ворог під машкарою ударників Дніпробуду	Ідеологічно-критичний
26	1932	№ 9	5–16	Енергія	Художньо-літературний
27	1932	№ 9	32–41	Монтажники	Художньо-літературний
28	1932	№ 9	42–50	Переможці	Художньо-літературний
29	1933	№ 3	86–87	Дні-про-струм	Художньо-літературний
30	1933	№ 8	152	Дніпробуд	Інформаційно-репортажний
31	1933	№ 10	38–41	В простори Дніпробуду	Художньо-літературний

Примітка: Журнал «Зоря» у досліджуваний період виходив раз на місяць, тому номер випуску відповідає порядковому номеру місяця в році (напр.: № 3 = березень, № 7 = липень). У бібліографічних посиланнях подано місяць виходу відповідно до формату архівних джерел.

References

- Afanasiev-Chuzhbynskyi, O. S. Narysy Dnipra. Lviv, 2016 [in Ukrainian].
- Arkheolohichni doslidy na Dniprelstani. *Zoria*. 1927 (August): 25–26. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103085/> [in Ukrainian].
- Arkheolohichni rozkopky na Dniprelstani. *Zoria*. 1927 (June): 27. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103087/> [in Ukrainian].
- Bashmak, Ya. Montazhnyky. *Zoria*. 1932 (September): 32–41. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103111/> [in Ukrainian].
- Bezymenskyi, O. Na Dniprelstani. *Zoria*. 1930 (June): 11. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103097/> [in Ukrainian].
- Bidnov, V. Dniprovi porohy. Topografichni vidomosti. Katerynoslav, 1919 [in Ukrainian].
- Bilivnenko, S. Seliany stepovyky ta richkova stykhiia Dnipra: za materialamy istoryko-etnohrafichnykh ekspedytsii Zaporizkoho naukovoho tovarystva Yakova Novytskoho. *Narodna tvorchist ta etnolohiia*. 2017. 5: 12–17 [in Ukrainian].
- Bosa, L. H. Zminy landshaftu Podniprovia u XX stolitti yak sotsiokulturna problema. *Narodna tvorchist ta etnolohiia*. 2012. 4: 53–64 [in Ukrainian].
- Buduvannia shliakhu – Dnipropetrovske – Dniprelstan. *Zoria*. 1931 (August): 8. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103123/> [in Ukrainian].
- Chabanenko, V. A. Porozhystyi Dnipro: Istoryko-toponimichni slovnyk. Zaporizhzhia, 2008 [in Ukrainian].
- Cherniavskyi, D. Milinnia Dnipra, prychny yoho i naslidky v zviazku z elektryfikatsiieiu. *Zoria*. 1925 (September): 14–17. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103077/> [in Ukrainian].
- Cherniavskyi, D. Dniprovi porohy, yikh pokhodzhennia y rolia v elektryfikatsii Dnipra. *Zoria*. 1926 (November): 19–24. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103042/> [in Ukrainian].
- Cherniavskyi, D. Vid Dnipropetrovskoho do Dniprelstanu. *Zoria*. 1928 (May): 16–25. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103058/> [in Ukrainian].
- Dneprovskie porogi. *Zapiski Odesskogo Obshchestva istorii i drevnostey*. 1853. 3: 581–586 [in Russian].
- Dniprelstan. *Zoria*. 1925 (October): 23–24. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103072/> [in Ukrainian].
- Dniprobud. *Zoria*. 1933 (August-September): 152. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103062/> [in Ukrainian].
- Dniproelstan. *Zoria*. 1926 (September): 25–26. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103040/> [in Ukrainian].
- Filianskyi, M. H. Na Dniprelstan. Kharkiv, 1930 [in Ukrainian].
- Filotov, V. Yak buduvatymetsia hreblya Dniprelstanu. *Zoria*. 1927 (July): 29. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103084/> [in Ukrainian].
- Hladkov, F. Enerhiia. *Zoria*. 1932 (September): 5–16. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103111/> [in Ukrainian].
- Holdenberh, L. I., & Levchenko, Yu. S. *Zoria. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy*. URL: <https://esu.com.ua/article-14459> [in Ukrainian].
- Horbovyi, O. Kompleksna transformatsiia ukrainskoho Prydniprovia u konteksti hidroenerhetychnoho osvoiennia Dnipra (kin. XVIII st. – 1980-ti rr.): dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01. Pereiaslav, 2020 [in Ukrainian].
- Horbovyi, O. Problema Dniprovykh porohiv ta Dniprohes (1927–1932 rr): stratehiia adaptatsii. *Naukovi zapysky z ukrainskoi istorii. Zb. nauk. statei*. Pereiaslav-Khmelnytskyi, 2015. 37: 95–102 [in Ukrainian].
- Hrymailo, Ya., & Radii, P. Dni-pro-strum. *Zoria*. 1933 (March): 86–87. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103064/> [in Ukrainian].
- Ilovaysky, A. S. Dneprovskie porogi. Kyiv, 1911 [in Russian].
- Kargopoltsov, I. N. Putevoditel po Dnepru i ego porogam. Ekaterinoslav, 1888 [in Russian].
- Kostyuk, Yu. Klasovyi voroh pid mashkaroiu udarnykyv Dniprelstanu. *Zoria*. 1933 (September 30): 52–64. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103109/> [in Ukrainian].
- Kozar, P. Dniprovski lotsmany. *Zoria*. 1925 (July): 16–18. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103074/> [in Ukrainian].
- Kozar, P. A. Lotsmany Dniprovykh porohiv. Dnipro, 2019 [in Ukrainian].
- Kukel, S. A. Piatyrichnyi prohram velykoho elektrobudivnytstva. *Zoria*. 1927 (January): 19. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103082/> [in Ukrainian].
- Kozar, P. A. Na Dniprelstan cherez porohy. *Na Dniprelstan cherez porohy (vybrane)*. Dnipropetrovsk, 2000. 18–76 [in Ukrainian].
- Kuzmich, V. Persha turbina. *Zoria*. 1932 (April): 7–23. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103114/> [in Ukrainian].
- Maletskyi, F. Dniprelstan. *Zoria*. 1927 (January): 2. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103082/> [in Ukrainian].
- Manyuk, V. Dniprovi Porohy yak zapovidne yadro natsionalnoho ta yevropeiskoho znachennia. *Rozvytok zapovidnoi spravy v Ukraini ta formuvannia Panievropeyskoi ekolohichnoi merezhi: materialy mizhnar. naukovo-prakt. konf., m. Rakhiv, 11–13 lystop. 2008 r.* Rakhiv, 2008. 266–270. URL: https://www.researchgate.net/publication/327287909_Dniprovi_Porogi_ak_zapovidne_adro_nacionalnogo_ta_evropejskogo_znacenna [in Ukrainian].

- Mordovskoi, M. M. Porohy na Dnipri: zakhoplennia, vyvchennia, znyshchennia. *Dniprovski lotsmany: narysy z istorii ta istoriohrafii*. Kherson, 2012. 107–141 [in Ukrainian].
- Nesterec, P. Bryhady. *Zoria*. 1932 (April): 28–41. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103114/> [in Ukrainian].
- Nesterets, P. Deviata spirala. *Zoria*. 1931 (December): 9. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103127/> [in Ukrainian].
- Osipov, V. Buduchyna Dnipropetrovshchyny v zviazku z Dniprelstanom. *Zoria*. 1927 (April-May): 54–56. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103088/> [in Ukrainian].
- Peretiatio, P. V prostory Dniprobudu. *Zoria*. 1933 (October): 38–41. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103068/> [in Ukrainian].
- Pidgotovka do ekskursii na Dniprelstan. *Zoria*. 1927 (April): 57. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103088/> [in Ukrainian].
- Shakhov, A. Peremozhtsi. *Zoria*. 1932 (September): 42–50. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103111/> [in Ukrainian].
- Silvestrov, V. Dniprelstan. *Zoria*. 1927 (August): 3. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103085/> [in Ukrainian].
- Svirenko, D. O. Dniprovske vodokhovyshe (hidrobiolohichne doslidzhennia). Vol. 1. Dnipropetrovsk, 1938 [in Ukrainian].
- Tarasenko, M. Plav cherez porohy. *Dniprovski lotsmany. Materialy do vyvchennia vyrobnychkykh obiednan*. Kyiv, 1929. 1. 75–111 [in Ukrainian].
- Ternyna, V. Dniprelstan. *Zoria*. 1928 (February): 8. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103055/> [in Ukrainian].
- Ternyna, V. Dnipro. *Zorya*. 1928 (February): 10. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103055/?PageNumber=10&ArticleId=3435796&Search=Дніпрельстан> [in Ukrainian].
- Tkachuk, I. Blyzko vzhe kinets dniprovym poroham. *Zoria*. 1925 (March): 23–25. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103076/> [in Ukrainian].
- Trotskyi, L. Trotskyi pro Dniprelstan. *Visti VUTsVK*. 1925 (August 30): 2. URL: <https://libraria.ua/issues/1113/84111/?PageNumber=2&ArticleId=3093696&Search=Дніпрельстан> [in Ukrainian].
- Verbov, S. Po Dnepru cherez porogi. Dnipropetrovsk, 2001 [in Ukrainian].
- Vlasov, O. Yu. Porohy Dnipra. Kharkiv, 2018 [in Ukrainian].
- Voloshok, H. Dniprelstan. *Nova Hromada*. 1927 (July 31): 16. URL: <https://libraria.ua/issues/1247/102680/?PageNumber=16&ArticleId=3422475&Search=Дніпрельстан> [in Ukrainian].
- Yavornytskyi, D. I. Dniprovi porohy. Albom fotohrafii z heohrafichno-istorychnym narysom. Kharkiv, 2016 (Slobozhanskyi World Series, Issue 9) [in Ukrainian].
- Yurezanskyi, V. T. Dniprohes. Dnipropetrovsk, 1970 [in Ukrainian].
- Zaizhdzhyi, K. Himn Dniprelstanovi. *Zoria*. 1930 (May): 14–15. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103099/> [in Ukrainian].
- Ziomka Dniprelstanu. *Zoria*. 1927 (July): 23. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103084/> [in Ukrainian].
- Zykov, O. Elektrokazka. *Zoria*. 1927 (October): 49–53. URL: <https://libraria.ua/issues/1253/103083/> [in Ukrainian].
- Evarnytsky, D. I. Pereprava cherez Dneprovskie porogi. (Iz «Poezdki po zaporozhskim urochishham»). Odesa, 1885 [in Russian].